

PREDENJE BEZ PRESLICE U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

JELKA RADAUŠ-RIBARIĆ
41000 Zagreb
Vojnovićeva 38

UDK 39:677.022(497.13)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 30. III. 1993.

Prikazuje se način predenja bez preslice na širem području zapadne Hrvatske, između rijeke Kupe i njenih pritoka Dobre, Mrežnice i Korane na jugu te Jaskanskog prigorja i Vukomeričkih gorica na sjeveru. Pojavu autorica prepoznaje kao vlastitost starosjedilačkog hrvatskog stanovništva toga kraja. Donosi uporednu građu s europskog kontinenta, a kao vremensku odrednicu smješta je u sjevernoeuropsko brončano doba.

UVOD

U hrvatskim seoskim sredinama izrađivanje odjeće bilo je u prošlosti uglavnom ženski posao u svemu što se odnosilo na proizvodnju tekstila. U tom složenom i dugotrajnom postupku jedan je od prvih zahvata bila izrada niti, i to u velikim količinama, da bi se od njih mogle tkati tkanine. A nit su žene u nas same ispredale. Na sjeveru u Panonskoj nizini između Drave i Save osnovno je ruho bilo od domaćega platna (Radauš-Ribarić, 1975), velikim dijelom od vlastito proizvedenoga lana, odnosno konoplje, a cijeli složeni postupak oko izdvajanja vlakna iz biljke bio je isključivo ženski posao (ibid., 1988). U sjeverozapadnom dijelu Hrvatske, osobito u hrvatskoj Posavini i u dolini rijeke Kupe proizvodnja domaćeg platna bila je živa sve do sredine ovoga stoljeća pa se u prvim desetljećima nakon drugog svjetskog rata još mogao zabilježiti postupak rada ili sjećanje na pojedine radne zahvate oko tih tradicijskih tekstilnih vještina¹.

Kad se spomene predenje, u svijesti nam spontano iskrsne lik žene što je na lijevom boku za pas zataknila preslicu s predivom, odakle izvlači vlakna, da bi ih pomoću vretena, što ga drži u desnoj ruci, uvrtila u nit. Prelja je u radu s preslicom pokretna pa može presti i hodajući. To je bila standardna slika žene-prelje na našim prostorima, koja je od kraja do kraja varirala samo u tipu preslice². No, ponegdje je preslica znala biti i u posebnom stalku ili se zatakla u rupicu na klupici, dok je žena radila sjedeći³. Sjedeći se prede i uz kolovrat,

¹ O pojavi predenja bez preslice istraživala sam na terenu 1965. g. i održala predavanje na VIII. Savjetovanju etnologa Jugoslavije u listopadu 1965. u Splitu u okviru proslave 70. godišnjice prof. dr. Milovana Gavazzija. Predavanje nije bilo objavljeno.

² Profesor Gavazzi u svojim je predavanjima za područja Hrvatske i Balkana utvrdio deset tipova preslica.

³ U Hrvata takav se način predenja susreće na krajnjem sjeverozapadu Hrvatske.

donekle mehaniziranu napravu⁴, koja se u našim krajevima uobičajila razmjerno kasno, tj. tek od kraja 19. st. pa čak i kasnije⁵.

Iz takve ustaljene opće slike o radnom procesu predenja u nas, izdvaja se područje na zapadu Hrvatske duž rijeke Kupe i njenih pritoka Dobre, Mrežnice i Korane prema jugu, a do južnih i zapadnih obronaka Jaskanskog prigorja te zapadnih i južnih padina Vukomeričkih gorica prema sjeveru. Unutar tog područja predenje se odvijalo i na drugačiji način, tj. *bez upotrebe preslice*.

GRAĐA O PREDENJU OD GLAVE

S predenjem bez preslice prvi sam se put susrela na terenu sredinom pedesetih godina u selu Bratina, tridesetak kilometara južno od Zagreba. Selo leži na najnižoj terasi Vukomeričkih gorica i nizine što se pruža prema rijeci Kupi. U ono vrijeme tu se još nosilo specifično narodno ruho (Bakrač, 1986), za koje su žene još same izrađivale potrebno, tkanjem ukrašeno ili golo platno kao i sve tekstilne potrepštine za domaćinstvo. Zato se tu i tamo još sijao lan i u domaćinstvima su se obavljali svi postupci oko njegove prerade, da bi se dobilo vlakno, *preda*, a iz njega predenjem nit. Za vlastite potrebe trebalo je prirediti neizmerno mnogo niti pa su već djevojčice naučile presti, a ženskom je svijetu tim poslom bio ispunjen svaki tzv. "slobodni trenutak" tijekom cijeloga života.

Etnografski muzej u Zagrebu imao je lijepu, dugogodišnju vezu s Jalžom Cestar iz Bratine pa je ona i meni bila pri ruci, kad sam 1965. g. započela istraživanje predenja bez preslice upravo u selu Bratini. Za tu je priliku sakupila žene starije i srednje dobi, a priključila se i mladež, jer su još svi znali presti, što su htjeli i dokazati⁶. Prema zapisu iz sela Bratine donosim ovdje cjelovit opis postupka predenja bez preslice s njegovim glavnim značajkama⁷.

Lan, koji je prošao sve postupke obrade, čekao je na predenje smotan u *povesma*, oblikovana češljanjem na *grebenu*. *Povesmo* se ovdje nazivlje onaj najbolji dio vlakna, potpuno očišćen od drvenastih primjesa, za razliku od *kudelje*, srednje kvalitete i one sasvim loše iz prvog češljanja zvane *kuk*. Kad se nakani presti, glava se mora pokriti rupcem, vreteno se zatakne za vrat na šiji, a *povesmo* se uzme u ruku te se *razdene*; tj. rastvori i raširi u krilu, da bi se vlakna lakim premetanjem razlabavila. Tako dobivena lagana masa sfrče se u mekani svitak, također zvan *povesmo*, koji sada ima oblik tuljca. Podužom trakom, ovdje zvanom *prevezač* ili jednostavnom uzicom *povesmo* se priveže s lijeve strane glave iznad uha uz lijevu sljepoočicu. Time su se učinile sve potrebne pripreme i može se započeti predenjem.

⁴ Kolovrat se smatra iznašašćem 16. st. Usporediti: *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, 1901:790.

⁵ Na Kvarnerskim otocima Cresu i Krku sprava za predenje na ručni pogon poznata je u 19. st., dok se u sjevernoj Hrvatskoj, osobito u Podravini i zapadnoj Slavoniji pojavljuje početkom 20. st., a drugdje još i kasnije.

⁶ Razabire se to i na fotografijama snimljenim tom prilikom, jer se mladež spremila u svečane nošnje, što su ih još svi u domovima posjedovali.

⁷ Da bi opis sačuvao svježinu, iznosim ga onako, kako je napisan 1965. g., a tome je dvadeset i osam godina. Otdada se slika života hrvatskih sela stubokom promijenila. U posljednje dvije godine veliki dio područja s kojega se donosi građa okupiran je od pobunjenih Srba ili se nalazi u blizini borbenih linija. Narod je iz tih sela izbjegao ili je prognan.

Žene iz Bratine. Snimila autorica 1965. godine.

U desnu se ruku uzima vreteno, koje je dugo oko 30 cm i s tri prsta desne ruke drži ga se za njegov tanji, šiljati kraj. Lijeva se ruka primakne povjesmu privezanom na glavi te se započinje izvlačiti vlakno iz svitka. Međutim, prelja ta vlakna ne vodi odmah na vreteno, nego ih najprije primiče ustima, uvlači ih među usne i prstima kraj desnog kuta usta povlači vlakno neprekidno ga slinom vlažeći neposredno u ustima.

Pomicanjem usana, osobito donje usne naprijed i natrag, prelja ujedno stvara početnu, nezavršenu nit i određuje joj debljinu. Nakon dvadesetak centimetara tako dobivene niti ona se pričvršćuje na vrh vretena, koje će svojom težinom pomagati kod daljnjeg izvlačenja, a svojom vrtnjom, vlakna će, blago smotana među usnama, sfrkati u čvrstu nit.

U daljnjem tijeku prelja lijevu ruku ne prinosi više svitku povjesma na glavi, nego je drži s desne strane usta i pomaže pri izvlačenju niti, koja se stvara prolazeći kroz usta, a da kraj toga ona i prstima frče nit što iz usta izlazi.

Žene iz Bratine. Snimila autorica 1965. godine.

Nade li se u predivu kakva nečist, a to se događa često kod *kudelje* i *kuka*, još dok prolazi kroz usta ona se uhvati zubima, izgrize te izbaci. Zato ovdje stare žene kažu, da ne mogu presti ili da predu loše, jer nemaju više zubi.

Provlačenje vlakna kroz usta uzrokuje često i otvorene rane na usnama - "vusnice se dereju" - a prema istraživanjima liječnika, sveuč. prof. dr. Körblera predenje lana na taj način znalo je biti uzrokom za razvitak raka na usnama (Körbler i Frank, 1955:353⁶).

(U Bratini ima i varijanta u pripremanju povjesma prije vezivanja na glavu. Umjesto da se povjesmo *razdene*, tj. otvori, protrese i smota u svitak, ono se samo otvori i prekrene, tj. preklopi po polovici, što je *fletniji* način, spretniji i brži.)

U Bratini kao i u okolnim selima sve su žene šezdesetih godina još znale tako presti, a tu se samo tako i prelo. Samo stare žene, govoreći "da ih taj način predenja duši", znale su svezati predivo na običnu palicu, zadjenule je za dasku od kreveta i tako su sjedečki prele.

⁶ Ispitivanja su vršena u Onkološkom institutu Bolnice milosrdnica u Zagrebu. Rak na usnama kod žena koje predu na opisani način nastaje od kancerogenih tvari u lanu, a ne od mehaničkog povlačenja niti između usana.

Način predenja, kako je ovdje opisan, već na prvi pogled odaje izvandredno arhaičan postupak. Arhaičnost se očituje najprije u nepostojanju pomagala koje nosi predivo. Ono se privezuje na glavu prelje pa tako ona sama po sebi predstavlja onaj predmet što ga inače znamo kao preslicu. No, osim toga već i sam način dobijanja niti provlačenjem kroz usta sadrži u sebi nešto, što je možda još arhaičnije. Tu se, naime, susrećemo s onim prvotnim, iskonskim porivom, što ga već imaju dojenče i malo dijete, kad svoja iskustva o spoznaji materijalnoga svijeta najprije stječu ustima pa zato instinktivno sve i unose u usta. U takvom prvotnom nagonском “kušanju” biljnih vlati možda se krije i sam začetak smatanja vlaknastih dijelova biljke, nakon što se zubima odvojila njezina drvenasta ovojnica. A upravo to, da se zubima izdvaja iz vlakna drvenasta nečist pa se zatim strujom zraka (ne pljućkanjem!) izbaci iz usta, susrećemo u opisanom načinu predenja. Zato nas taj način navodi na razmišljanje o samom začetku korištenja biljnih vlati u proizvodnji tekstila. Taj je način prvotniji od onih postupaka koje poznamo kao nužno potrebne pri obradi biljke, a to su tučenje i češljanje kojima se drvenasti dio odvaja od vlaknastog dijela biljke. Za razvoj tih daljnjih postupaka u obradi biljke mogla su proći i mnoga stoljeća radnog iskustva.

Naše su prelje i na tom području u domaćoj proizvodnji savršeno vladale cijelim tehnološkim procesom obrade lana, odnosno konoplje, pri čemu su se sačuvali svi stari općeslavenski nazivi, kako za same sprave, tako i za određeni postupak rada (Eckhel, 1988). Po tome se sa sigurnošću može zaključiti da se obrada lana pomoću tih sprava odvijala još u staroj postojbini prije doseljenja Slavena-Hrvata iz zakarpatskih prostora na jug u ranom srednjem vijeku⁹. Ipak, u načinu predenja *od glave*, kako se općenito na cijelom navedenom području označava predenje bez preslice, odnosno *na vreteno* (Pisarovina), *od zubi* (Donja Reka u Jaskanskom prigorju), *na usta* (Draganički Lug), prepoznamo trag onog prvog susreta što se dogodio u pradavnini između žene i biljnoga svijeta, u kojem je ona utvrđivala korisnost određenih biljki i mogućnost njihove upotrebe. Upravo zato baš u načinu predenja tih naših žena možemo naslutiti zapanjujuću, iskonsku arhaičnost tog radnog zahvata, još uvijek povezanog sa senzibilitetom usana, kojima su naše žene određivale debljinu niti i osjećale njenu glatkoću, postizavajući pri tome nevjerovatnu savršenost. O tome svjedoče i žene same kad uspoređuju predenje od glave s predenjem pomoću preslice, jer su se na velikom dijelu spomenutog prostora u vrijeme moga ispitivanja poznavala oba načina. Kazivačica je rekla: “Rajše sem od glave (prela), jer sem po noći po kmici prela. Od preslice se ni po kmici moglo presti, jer bi onda predebelo bilo, a ovak od glave je lepo tenko kroz vusnice teklo... Na preslicu može se (presti), i to fino, ali samo po danu ili pri svetlu, a od glave smo bili načeni pa smo mogli i po noći.”¹⁰

Za predenje od glave nalazimo iscrpne podatke u prikazu narodnog života Jaskanskog prigorja od Vatroslava Rožića iz početka ovoga stoljeća (1907:184-185). Te veoma vrijedne podatke donosim ovdje u cijelosti:

“Pri nas predeju starije i mlâje žene i cure; stare žene mēne predeu, kad nimaju zubî; kâ žena nima naprî zubî, una ne mare presti, makar bila i mlâja žena; zubmî mora trgati

⁹ Tumačeći sam ergološki proces stvaranja niti, stručnjaci se oslanjaju na konkretne arheološke nalaze, kao što su priljenovi za vretena, a koji se u velikim količinama pojavljuju počevši od neolitika i to od petog tisućljeća st. e. No začetak spajanja vlati u nit smatra se znatno starijim (Dictionnaire archéologique, 1963).

¹⁰ Dragica Rihelj, Gomja Reka u Jaskanskom prigorju.

kudelu, da ji bû prèja jednak debela i da ne bu vuzlov. Stara žena, kâ nima napri sè zûbe, će prede, unda prede samu prostu prèju i kûke; i mala ženska deca, kad se vučidu presti, predeju kûke, a kad se navčidu, unda jim stèpar daju matere pravu kudel. Pri nas predeju od glave ali od preslice, a málu kâ žena ima kolôvrat. Od glave predeju tak, da povesmo privežedu glavi, i to na levu stran glave, i vučedu nit prek zubî, da se nit oslîni. Nit se pričvrsti na gorñem tankim kraju vretèna i tak se vretèni frče; kad je već velika nit, unda se premesti na sredinu vretèna i omotâ se oko vretèna, kuliku je trèba, ali tak, da je nit omotana sè di kraja gèri, gde se med prsti drži vretèni. Kad se nit pak naprede tak velika kak mare prèla ruku ispružiti, unda se pak nit omota oko sredine vretèna i dale gèri kak i prèdi. - Nisu sè žene jenake prèle ni sâka žena ne zna lepo presti. Dobri prèli vretèni samo brenči kak brzi okreće i frče. Dok jeni povesmi žena isprede, trèba i pò dve vure, a fletnèja prèla mare i prèdi ispresti.

Pri nas predeu žene najviše v jesenî i po zimi sè tam di pritèlića, kad se delo otpre. Dok je još bila družina skup, unda je znalu više žen i cur presti sè di kasne dibè neći, pak su vretèna sâmu zvrnčala kak da bi stršeni letèli, a prèlu se i prez sveće. Skrbna mati, će ima više ćeri, prede i rani jutri; stane se oko četrtè pete vure po zimi i prede prez sveće, a će su ji ćeri veće, unda i une predeju. Če isprede jèni vretèni di jutra, unda je zadivolna. Kè imaju čuda presti, une predeju, kadgod mareju. Če ide kam pòle, će težakom èbid nèsi, već priveže kudel glavi i prede a sè tak kad ide nazâd dimòv; kad isprede na putu, unda zatekne vretèni za pas ali ga vrže košâru, će ju ima pri sebi."

U Rožićevu opisu iz početka našeg stoljeća još je u životu sve ono bitno o predenju bez preslice, što se sredinom stoljeća moglo otkriti samo fragmentarno na širokom području pa se od tih pojedinosti stvorila slika o toj prastarj tekstilnoj vještini. Da bi se dobio pregled o rasprostranjenju te pojave, zahvatila sam ranije navedeno područje i prikupila podatke iz velikog broja naselja (vidjeti geografsku kartu). Neistražen je ostao kraj u velikoj okuci koju čini rijeka Kupa zapadno od Ozlja, gdje mislim, da bi se našlo potvrda o predenju bez preslice. Također nisam ispitivala preko Kupe u Beloj Krajini, jer je to bila druga republika, sada samostalna država Slovenija. Nisam došla ni u naselja gornjeg toka rijeka Dobre, Mrežnice i Korane pa granica te pojave u tom smjeru ostaje otvorenom. Od Karlovca niz Kupu predenje bez preslice poznaju sva sela na lijevoj obali rijeke sve do Pokupskog, a istočnije nisam istraživala. Na desnoj obali Kupe upravo su se po načinu predenja hrvatske žene razlikovale od srpskih, jer su Hrvatice od starine prele *od glave*, dok su pravoslavke u pravilu prele *na preslicu*, samo iznimno i *od glave*. Žena u Dugom Selu blizu Lasinje rekla je: "Mi smo pomiješani, ovi Hrvati su većinom preli od glave pa smo i mi naučili; na pašu idemo skupa pa naučili. Ali ona sela niže dolje, samo na preslicu predu. Za Bučicu ako idete, onda od glave predu, a ako idete gore za Stipan, onda ne od glave, tako ni Trevča."¹¹ Jedna žena, zapitana usput, gdje predu od glave, rekla je: "Eto tude, te naše Šokice", dok je žena u Trevču naglasila: "Mi smo Srbi, a ono su tamo Hrvati. Mi smo prele na preslicu, a one na glavu. A sada svi predu na kolovrat."¹² U obližnjem miješanom selu Lukinić, gdje je bilo sedam hrvatskih kuća, Milka Klasnić je rekla: "Mi smo nekad preli od glave, moja mama i sve starije, a mi sada od prešlice. Srbi, kaj ja možem pаметit, one stalno od prešlice, kaj ja morem videti." Kazivačica

¹¹ Jelica Dmitrović, 65. god., Dugo Selo južno od Kupe.

¹² Maca Utvić, 55 god., selo Trevča, Kličković.

je rođena u selu Ilovačak, bliže Bučice, i po njezinom kazivanju "tamo su nekada svi od glave preli, a sada (tj. 1965. g.) više predu od prešlice"¹³. Bučica je zadnje selo iz kojeg prema istoku niz Kupu imam podatke, a ođanle postoje i zabilješke s etnološke ekspedicije Kupom 1923. godine¹⁴.

Za ovo sam područje podatke iznijela podrobnije, kako bi se uočila činjenica da je staro, hrvatsko stanovništvo prelo *od glave*, a pravoslavni doseljenici pomoću preslice, i to najčešće one kopljastoga tipa.

Prelazeći Kupu između Bučice i Pokupskog približujemo se opet padinama Vukomeričkih gorica, no nažalost iz tog južnog dijela nemam podataka, nego tek od sela Levi Štefanki, Sredičko, Gradac i Donja Kupčina, koja su sela još na Kupu pa prema sjeveru preko Topolovca, Pisarovine i Jamnice do Hasan Brega i dalje na Gračec (Radičevići), Abolić Selo, Lojeni i Mrakovo (Mraki), što su zaseoci Kupinečkog Kraljevca, gdje se uvijek prelo *od glave*. Već istočnije u selima Trepuci Gornji i Donji te u Grančarima i Zadvorskom taj način predjenja nije potvrđen, dapače kazivačica u Grančarima naglasila je: "Gorenji iz Kraljevca su imali kudjelje na glave, mi smo imali lijepo narejene preslice za pasom."¹⁵ Prema podacima kazivača Vukomeričke su gorice i Jaskansko prigorje međusobno povezani po načinu predjenja, a granicu na sjeveru, gdje se nije prelo *od glave* čini potok Lomnica. Od Rakovog Potoka na zapad bilo bi opet područje predjenja bez preslice. Podaci u tom kraju prikupljeni su u selima južno od Sv. Jane te dalje na jugozapad sve do doline rječice Kupčine i područja između Kupe i Kupčine.

Moram, međutim, spomenuti da se između Kupe i Dobre u selima Podbil, Prilišće, Vukova Gorica, Johi i oko Bosiljeva u Varoši, Novom Selu, Skoblič Brdu, Bitorajcima nije prelo *od glave*, nego *na preslicu* što se zaticala za pas¹⁶. *Od glave* se prelo u selima Grdun, Donje Stative, Brajskom Brdu, Tomašnici, Netretiću, Ladišiću i dalje uz Dobru u Jarčem Polju, Vodenoj Dragi, Tomašićima, Leščanskim Toplicama, Lešću i Gabrku. U nekim selima prelo se na oba načina pa se preslicom, zataknutom za pojas, prelo i izvan kuće, ali je to uglavnom bila novija pojava. U selu Erdelj, na desnoj obali Dobre, kazivačica je rekla: "Ako žena ide na pašu, onda si zaveže oko glave, a more i preslicu za pas metnuti. Ako prede u kući, onda more kako će, a preslicu zatakne u rupicu na klupi i prede. I u starini preli su i od preslice i od glave, kako je ki imao volju."¹⁷ U nedalekom Generalskom Stolu rekli su: "Doklegod je našvit, svi od glave predu, do Ogulina i dalje do Like i na Blagaj."¹⁸ U zaseocima Radočaj i Dobrenić: "Tu se je više od preslice prelo, a koje na pašu idu, privežu glavi. Pravoslavni su preko vode (Mrežnice), a oni predu od preslice."¹⁹

¹³ Milka Klasnić, 53 god., selo Lukinić, rođena u Ilovačku.

¹⁴ U terenskim bilješkama s pokupske ekspedicije profesor Gavazzi 31. VII. 1923. godine za Bučicu bilježi "Predu na preslicu i na glavu".

¹⁵ Ana Peček, 70 god., selo Grančari. Preslica je bila križnog tipa. Njena snaha Jela uđata iz Kraljevca u Grančare rekla je: "Kad sam bila cura, sem prela od glave, a kad sem došla sim, sem počela od preslice. Lakše je od preslice, od glave duši, sve vas dopadne i smeće i prašina."

¹⁶ Kazivačica u Prilišću Donjem: "Predemo i vunu i konoplju i lan od preslice. Vunu predemo i sada. I u Vukovoj Gorici su preli od preslice. Svi smo govorili približno jednako - samo u Vukovoj Gorici ne. Oni su rekli ča, a mi smo rekli kaj."

¹⁷ Mare Halar 76 god. i Reza Halar 65 god., Erdelj.

¹⁸ Nažalost tada nisam mogla provjeriti te podatke, a sada će to možda biti i nemoguće.

¹⁹ Jelka Pavelić, 73 god., Radočaj.

Reza Halar prede vunu od glave, a Mare Halar drži u ruci kopljastu preslicu, Erdelj. Snimila autorica 1965. g.

No i tu "preko vode", između Mrežnice i Korane, u hrvatskim su selima nekada žene *od glave* prele sve do drugog svjetskog rata, a starije još i kasnije. Otada se sve više počela upotrebljavati preslica i za predenje izvan kuće, čak i na paši, gdje se ranije prelo samo *od glave*. Tu sam i zabilježila: "Ja predem od glave. Nekada su žene samo od glave prele. Nekoja baka nije ni imala ni tila preslicu. I po noći su prele od glave. Moja snaja (iz Petruniči kod Bresta) uzme (preslicu) za pas i ide na pašu. Kad je doma, metne za postelju. Ja najviše od glave predem. Sad i ja znam uzeti rašljasto drvo pa za drvo privežem (predivo), kad neću od glave. Stariji narod svi su od glave preli, nije prije ni govora bilo od preslice - sve od glave je bilo prije - vi mlade nećete od glave. Pravoslavna sela predu na prelce (kolovrate) ili na preslice."²⁰ U pravoslavnom selu Perjasici rekli su: "Mi predemo na preslicu, a od glave predu u hrvatskom selu katolici. Mlađi katolici od nas uzimaju preslicu, a stariji njihovi od glave predu."²¹ U hrvatskom selu Siča prede se *od glave* i *na preslicu* i to predivo, tj. konoplja i lan ali i vuna. Starije su prele *od glave*, a mlade "po novoj modi", tj. *na preslicu*²², kao i u selu Ščulac, gdje su stare matere prele *od glave*. I kazivačica je tako prela, kad je bila mlada, a po njezinoj izjavi rad s preslicom tu se uobičajio prije drugog svjetskog rata²³.

²⁰ ara Mateša, 60 god., Mateško Selo.

²¹ Ikola Sudar, 42 god., Perjasica.

²² Katica Bošnjak, 33 god., Siča.

²³ Jaga Maglić, 53 god., Ščulac.

Iznošenjem tih podataka, potkrijepljenih riječima kazivačica, stekli smo približan uvid o rasprostranjenju predenja bez preslice. Vidimo, da je na cijelom obuhvaćenom području predenje *od glave* u ranija vremena bilo znatno uobičajenije, a o tome nam svjedoči i jedan izvrstan podatak iz prve polovice 19. st. To je odlomak iz putopisa Jana Kollára, koji je 1841. g. prolazio kroz Karlovac pa čujmo što je doživio: "Rano sa svitanjem, šetajući gradom, došao sam na tržište. Kakve li nove i nevidene slike! Po cijelom trgu stajale su u lijepom redu jedna do druge žene, prodavajući svakakve stvari, voće, mlijeko, sir, gljive i ostalo. Ali kraj toga ni jedna od njih nije besposličila kao kod nas, nego su sve imale privezan o glavu smotak konoplje ili lana, a u ruci vreteno te marljivo prele, onako kao kod nas na prelima. Samo su na čas prestajale presti, kad bi tkogod od njih nešto kupovao. Još ranije opazio sam djevojke i žene dok idu putem ili polaze susjedi pa čak i pastirice na polju kako predu, ali ta množina prelja na okupu, kojima su se glave pretvorile u preslicu, bila je čarobna slika." (Kollár, 1843:35)

Kollárov zapis vrijedan je dokaz da su žene karlovačke okolice prele na taj neobičan način i on s iznenađenjem ističe činjenicu, da su "glavu pretvorile u preslicu". Bio je to zaista neočekivan doživljaj za vrijeme, kad je u zapadnom svijetu već nekoliko stoljeća pri izradi niti u domaćoj proizvodnji služio kolovrat, ili se predivo na tradicionalni način vezalo na preslicu, tj. na štap koji se zaticao za pojas. Lijevom se rukom odatle izvlačila pređa, koja se uporedo pomoću vretena, što se vrtilo u desnoj ruci, smatala u čvrstu nit. Arheolog po struci, Kollár je mogao shvatiti starodrevnost predenja bez upotrebe preslice pa je njegovo zadivljeno iznenađenje to razumljivije.

Doista, u doba kad je Kollár putovao poštanskom kočijom od Zagreba do Karlovca, mogao je, napuštajući savsku nizinu već zapaziti ženske likove, kojima je arhaični način predenja, s predivom privezanim uz glavu, davao posebno obilježje.

U vrijeme moga ispitivanja ta se opća slika već izgubila, ali se vještina takvog predenja ipak još čuvala pa su starije žene još uvijek tako prele. Za predenje *od glave* svagdje se naglašavalo kako je u nedavnoj prošlosti to bio jedini način da se proizvede nit. Tek u to vrijeme na najvećem dijelu tog područja počeli su se upotrebljavati kolovrati, još prije drugog svjetskog rata potpuno nepoznati. Ipak, susretala sam i upotrebu preslice, ne one, što se zatiče za pas, kopljastoga tipa, koja je obilježje doseljenog stanovništva, a raširena osobito na dinarskom području, a o kojoj je bila ranije riječ.

Tamo, gdje se uz predenje *od glave* ipak javljala i preslica, ona je bila u obliku križa ili izdužena plosnata zašiljena daska, nazubljena na rubovima (Jaskansko prigorje) ili jednostavni rašak, čak i običan štap, na koji se povjesmo privezalo. No, takva je preslica bila podugačka i nije se stavljala za pas, jer kako reče kazivačica, "ona koja ide na pašu, ne može od preslice presti, jer je tuče po nogah"²⁴. Takva se preslica zaticala u rupicu na klupi ili uz uzglavlje postelje ili se vezala uz stolicu, a mogla se držati i među koljenima. "Rašak se zataknuo u krevet ili med noge"²⁵. Uz takvu preslicu prelo se uvijek sjedečki, u kući, po danu, a uveče uz svjetiljku, jer se moralo gledati kako se prede i kakva nit nastaje. Nit *od preslice*

²⁴ Mara Luke, 64 god., Gomje Stative.

²⁵ Roža Šimanić, 60 god., Tomašići.

nikad nije bila tako tanka kao ona *od glave*, koju se osjetilo u ustima. "Ni tanka nit, ako ne ide kroz usta" rekla je kazivačica iz Rečice²⁶, a druga iz Lasinje: "Kad se prede od glave, onda usnica napravi nit, kad se od preslice prede, onda se gledi, treba svetlo imati"²⁷, a druga opet obrazlaže: "Od preslice se prede kad se nema zubi, onda ide teže, ne može se zagristi pa ide na debelo."²⁸

Prema navedenim izjavama vidimo, da se u starini pomoću preslice prelo iz nužde, pretežno stariji svijet, kad više nije imao zubi, kojima se odstranjivalo sve što je moglo pokvariti glatkoću niti, a presti se moralo. Iako su kazivačice, uglavnom, izjavljivale da se pomoću preslice lakše prede, da "ne duši", tj. da se lakše diše, ipak su sve također naglašavale da je predenjem *od glave* nastajala ljepša, tanja i glađa nit. Posebno su isticale, da se *od glave* moglo presti bez svjetla pa tako i noću, što je za seljačke domove, gdje se prelo zimi, kad su noći duge, a rasvjete nije bilo, važna činjenica. "Od preslice se ni po kmici moglo presti, jer bi onda predebelo bilo, a ovak od glave je lepo tenko kroz vusnice teklo."²⁹

Uz preslicu prelo se sjedeći na klupi, na stolici ili na postelji, kako je kome u određenom trenutku bilo zgodno, ali uvijek u kući. No navika predenja *od glave* još je uvijek dolazila do izražaja i kod predenja pomoću preslice. Preslica se, naime, nije držala slobodno, malo odmaknuto, nego joj se prišlo sasvim blizu te se čvrsto priljubila uz lice, tako da je predivo došlo gotovo u isti položaj kao kad je bilo vezano na glavi. I vlakna, što su se odatle vukla lijevom rukom, prinostila su se ustima i provlačila među usnama, iako ne tako neprekidno, kao kod predenja *od glave*. Očito je duboko ukorijenjena tradicija predenja *od glave* utjecala na način predenja pomoću preslice.

PORIJEKLO PREDENJA OD GLAVE

Iz građe, koja je ovdje iznesena i kojom smo nastojali zahvatiti što šire područje na kojem se susreće taj osebujni način predenja, mogli smo razabrati, da je predenje od glave bila osobina isključivo hrvatskog stanovništva, a to su izrijekom naglašavali i Hrvati i Srbi - tamo, gdje je stanovništvo miješano. No, u tom okviru nismo takav način predenja potvrdili ni u nekoliko hrvatskih sela uz rijeku Kupu - od Prilišća, preko Vukove Gorice do sela Johi i nekih naselja oko Bosiljeva. Tu su se od takvog načina predenja ograđivali i izjavljivali: "Tu se ni nikad prelo od glave, tamo oko Novigrada su preli od glave. Mi predemo od preslice" (Prilišće Donje). Boljkovac Magda (81 god.) iz Vukove Gorice nikad nije prela *od glave*, a i njena mati i baba prele su *od preslice*. U selu Johi mlada je žena rekla: "Prede se od preslice, samo je iz mode izišlo, od glave nisam nikad čula da se prede". U selu Varoš kod Bosiljeva rekli su: "Od glave, to one predu, Toplice, Lešće, Gorinci Gabrk i dalje kad se ide za Ogulin i Generalski Stol, mi ne!" Žena udata u Varoš iz Ladišić Drage rodom izjavila je: "Brajci nam veliju, a Brajce se predu od glave još i sad (tj. Novigrad, Bačićka Draga, Puhovo Brdo, Sveti Križ)."

²⁶ Jela Banić, 36 god., Rečica.

²⁷ Mara Brain, 63 god., Lasinja.

²⁸ Bara Lojzen, 60 god, Lojzenl.

²⁹ Dragica Rihelj, Gomja Reka.

Za sela, gdje se ne prede *od glave*, zna se, da stanovništvo nije starosjedilačko, nego da je ovamo doselilo u vrijeme velikih migracija, koje su uslijedile nakon turskih upada na Balkanski poluotok, koje su pokrenule seobe iz prekounskih krajeva u ovaj hrvatski sjeverozapad. Koliko je priliv novog stanovništva tijekom 15. i 16. st. izmiješao starosjedilački supstrat, očituje se u veoma šarolikoj slici narječja na cijelom zahvaćenom području, na kojem su prisutne osobine starijeg i novijeg kajkavskog i čakavskog, ikavskog i ekavskog izraza, kao i novi štokavski i jekavski govor (Barac i Finka, 1966; Brabec, 1961). Upravo tamo, gdje je prisutno predenje *od glave* često se javljaju neke stare čakavske jezične osobine, za koje se smatra, da su nekad bile značajnije u govoru starosjedilačkog stanovništva cijelog tog područja (Brabec, 1966)³⁰.

Ako predenje *od glave* promatramo kao vještinu Hrvata starosjedilaca toga kraja, pitamo se, da li su oni na taj način preli još u svojoj pradomovini ili su to zatekli ovdje? To je pitanje razumljivo i zbog činjenice, što se jedan dio tog hrvatskog stanovništva nazivlje Brajcima (Brajci, Brajice), što neki izvode iz starog ilirskog plemenskog imena Breuci (Hrvatska enciklopedija, 1942; Enciklopedija Jugoslavije, 1982). Uz taj stari panonski plemenski naziv mogla se sačuvati i njihova tradicijska tekstilna osobitost. No, osim u ovom dijelu Hrvatske, takav način predjenja ne susrećemo nigdje na Balkanskom poluotoku, gdje se gotovo svuda već od davnina upotrebljavala preslica kao pomagalo pri predjenju (Haberlandt i Haberlandt, 1928).

O predjenju na taj osebujni način s područja Slovačke i Češke govore dva priloga. Prvi je članak uvaženog mađarskog etnologa Bele Gunde, koji predenje od glave prikazuje prema građi iz rukopisne monografije Daniela Szontagha o Oravskoj županiji iz prve polovice 19. st., u kojoj se čita: "Domaće stanovništvo Trstenske i Namestovske oblasti bez razlike muško i žensko, mlado i staro, prede. Žene čak i u hodu vrte vreteno, povlačeći i sukajući niti iz lanenog svitka, kojega imaju svezanog pod rupcem na glavi. To je uobičajeni način predjenja u pastira, kako ne bi morali nositi sa sobom preslicu" (Gunda, 1943:262 i dalje). Dalje doznajemo, da se u obitelji Szontagh čuvala među inim i slika, što se od 1906. god. nalazi u peštanskom etnografskom muzeju³¹. Na slici je i natpis na mađarskom, koji u prijevodu glasi: "Oravske narodne nošnje. Iz studije Daniela Szontagha "Monografija o Oravskoj županiji". Prema živim osobama slikao RacsKay". Gunda daje opis slike i upućuje na slikovni prilog, koji nažalost uz spomenuti članak nije objavljen. Evo tog opisa: "Na slici je prikazano više osoba, a na lijevoj strani sjedi žena... koja na glavi pod rupcem ima kudjeljno vlakno, vjerojatno laneno, desnom rukom izvlači iz njeg pramen, a lijevom vrti vreteno. Vidimo dobro, kako na kraju niti, koja se spušta iz lijeve ruke, visi vreteno" (ibid., 1943:265). U daljnjem tekstu Gunda spominje da ima podataka o takvom načinu predjenja u Šveda, Nijemaca, Mađara, Rumunja te turskih naroda pa smatra, da je takav način predjenja u davnini bio raširen na velikom prostoru Europe te da je predenje Slovačkinje iz Orave upravo ostatak

³⁰ Prisutnost ikavskog govora i još više zamjena poluglasa sa a podupiru mišljenje, da je većina tog stanovništva, nejekavsko, autohtono (Brabec, 1966:330).

³¹ Podatke citira prema radnji mađarskog geografa Gustava Thiringa, objavljenoj 1887. god. Vidjeti bilješku 12 u Gundinom članku, inv. br. slike F 16.387.

stare europske tehnike, baš kao i švedski, njemački i mađarski primjeri. Prema tome nije nemoguće da su i Praslaveni niti proizvodili tako da su si vlakno privezali na glavu ili su pričvrstili na neki drugi način (ibid., 1943:266).

Drugi prilog govori o pripovijetki češke književnice Božene Nemcové "Lesni ženka" (Voraček, 1949). U priči se spominje djevojčica, kojoj je siromašna majka, kad ju je slala na pašu, stavila u torbicu vreteno, a jer nije imala preslice, svezala joj je lan oko glave. Dok su koze pasle, djevojčica je sjedila pod drvetom i lijevom je rukom vukla s glave, koja joj je služila kao preslica, vlakna, a desnom spustila vreteno, da je samo po zemlji letjelo.

Autor članka dobro primjećuje, da književnica Nemcová, koja se inspirirala na narodnoj pripovijetki (Nemcová, 1898), više nije znala za pravi smisao "omatanja prediva na glavu" pa je to povezala sa siromaštvom osoba, koje je opisivala. U daljnjem tekstu uz tu osobitost u načinu predenja autor navodi tumačenja iz navedenog Gundinog članka, a objavljuje i sliku prelje iz Orave. Ova dva primjera dovoljno su uvjerljiva da predenje *od glave* naših žena smatramo starom praslavenskom kulturnom baštinom, kao što je to Gunda učinio za slovačku prelju.

No osim činjenice, da se predivo privezalo na glavu, zamjećujemo, da je i u nas kao i u Čeha i Slovaka takvo predenje povezano s odlaskom na pašu, tj. tako se prede vani, na paši, uz blago. S time se podudara i primjer, što ga Gunda donosi za Njemačku u Vestfaliji, gdje su djevojke, dok su pasle stado, privezale lan u vrećici na glavu i tako prele; žene su također lan privezale na glavu pod kapicu i prele hodajući za poslom simo i tamo oko pastirskih koliba (Gunda, 1943³²). Međutim, kod nas se samo ponegdje, većinom u južnom dijelu, na graničnom području predenja od glave naglašava, da se tako prede kad se ide na pašu. Svagdje drugdje ističe se, da se tako preló i u kući, čak i noću, bez svjetla, a da je za predenje uz preslicu potrebno svjetlo. Osim toga, kad se prede od glave nit se provlači među usnama i istovremeno se trajno vlaži, a uz preslicu ona se uvija prstima i vlaži povremeno prstima i slinom iz usta. (Jedna je kazivačica rekla da uz predenje na kolovrat, pređu vlaži vodom iz šalice, koju ima kraj sebe.)

U primjerima, što ih donose navedeni autori, nigdje se ne spominje, da se predivo vlaži, niti kako se vlaži. Možda se samo po sebi razumije, da se to čini svako toliko prstima i slinom, kako to rade naše prelje redući s preslicom. Međutim, u povijesnoj dokumentaciji postoji grafika iz sredine 16. st. (Magnus, 1567(1555)), što prikazuje prelju iz Švedske, koja na glavi zdesna ima vrpcom privezано predivo, u desnoj ruci visi na niti vreteno, a lijevom rukom povlači vlakna iz smotka na glavi. Svi se autori pozivaju na taj drvorez iz djela Olausua Magnusa, kao na važan dokument za poznavanje načina predenja u sjevernoj Europi-u ranijim povijesnim vremenima.

³² Gunda, n. d. podatak u bilješci 20: E. Schoneweg, *Das Leinengewebe in der Grafschaft Ravensberg*, Bielefeld, 1923:61.

Drvorez u djelu Olaus Magnusa, 1555. godine.

Analizirajući taj drvorez, mislim da u njemu ima nekih nejasnoća, da ne kažem netočnosti, odnosno nemogućnosti. (Čini se, da autoru djela nije bila svrha pokazati način predenja, nego prvenstveno način osvjetljavanja pomoću luči, tj. dugih, tanko raskoljenih drvenih šipki, što ih muški i ženski lik imaju uza se. Slika pokazuje da se, držeći luč među zubima, može osvjetliti prostor i onda, kad su obje ruke zauzete drugim stvarima (Schömer, 1926). Međutim, ako žena drži luč među zubima, ne može prestati, jer ne može vlažiti predivo, što je kod biljnog vlakna i te kako potrebno, a i vunu treba vlažiti, iako ne toliko koliko lan. Predivo prikazano na glavi prelje ipak više odgovara dugim vlatima lana, nego nekom vunenom svitku. Slika za knjigu, koja je napisana i izdana u Rimu, možda je rađena samo po uputama autora, a ne na osnovi poznatog stvarnog prizora.

Sva uporedna građa kojom raspolazemo, zapravo je samo blijedi odsjaj jednog ranijeg vremena, kad ni onome, koji ju je prikazao kao bizaran dokument prošlosti, možda nije bila više sasvim jasna.

Zato je građa s našeg područja to vrednija. Ona još uvijek kristalno jasno pokazuje cijeli slijed jednog iskonskog tehnološkog procesa, procesa, koji je bio bitan za daljnju kulturnu nadgradnju svake zajednice. A kulturna nadgradnja na tom polju, usprkos još uvijek sačuvanim primarnim tehnološkim postupcima, upravo je u tekstilnim proizvodima hrvatskih žena dostigla zavidnu visinu, kako u tkalačkim, tako i u vezilačkim dostignućima tradicijskog izraza.

Upravo na tom području sačuvala se sve do iza prvog svjetskog rata i jedna druga prastara tekstilna vještina, kojom se izrađivala prozračna kapica *jalba* u selu Trg kod Ozlja (Eckhel, 1986). Postupak izrade sastoji se samo u međusobnom preplitanju usporedno napetih niti, bez ubacivanja potke, dakle nešto, što je starije od tkalačke tehnike. Takvom su tehnikom rađene mrežaste kapice u sjevernoeuropskim brončanodobnim nalazima, u kojima su neki tekstilni dijelovi odjeće ostali sačuvani (Boucher, 1965).

Kako vidimo, sjevernoeuropska brončanodobna baština tu je i materijalno bila sačuvana sve do praga naše najnovije atomske civilizacije.

Osvrnimo se na kraju i na preslicu, koja je također prisutna na spomenutom području uz predenje *od glave*, a uz koju se prede sjedečki. Spomenuli smo ranije da je tu preslica u podređenom položaju prema predenju *od glave* i da se pojavljuje kao nužno pomagalo tek onda, kad žena nije više mogla presti *od glave*, jer je izgubila prednje zube. Takav odnos zatekli smo još na velikom dijelu promatranog područja. Čuli smo također, da kod predenja uz preslicu mora biti svjetlo da bi se vidjelo presti, što kod predenja *od glave* nije bilo nužno, jer se među usnama osjećalo, kako nit nastaje.

Pokušamo li za preslicu, kakvom se pri tome narod ovdje služio, naći usporedbu i utvrditi gdje i kada se upotrebljavala, naći ćemo joj najsirodniju usporedbu u slavenskom inventaru kako je prikazan u srednjovjekovnim dokumentima. Tako prelja u Velislavovoj bibliji iz 13. st. u Češkoj sjedi uz preslicu duga štapa i drži je između nogu upravo onako, kako je to spomenula i jedna naša kazivačica, a preslicu udjenutu u rupicu posebnog stalka razabiremo uz Evu na freski iz Hrastovlja kod Kopra iz kraja 15. st. (Niederle, 1921:335; Fučić, 1963:74). Zato s mnogo vjerojatnosti možemo pretpostaviti da su takve preslice bile u upotrebi kod Slavena još u pradomovini. One su bile nužni rekvizit za predenje u starih osoba, a predenje je ženama bilo osnovnom, neizostavnom zadaćom.

Prelja uz stožastu preslicu; Češka, 13. st. (Velislavova biblija, Prag)

ZAKLJUČAK

U načinu predenja od glave kako smo ga još zatekli na navedenom području i ovdje prikazali, naslućuje se onaj prvi korak u tehnološkom procesu proizvodnje niti, kojemu začeci mora da sežu čak do vremena neolitika. Ulazeći u srž te pojave u nas, moramo se zapitati, kako je moguće da se nešto tako užasno staro sačuvalo u jednoj od svojih veoma ranih razvojnih faza gotovo do naših dana u punoj, živoj primjeni? Da li je to bilo moguće zato, što se uvjeti i stil života u ovom kutku Hrvatske u svojoj biti nisu izmijenili od onih davnih vremena, kad su Hrvati u 7. st. doselili u ove južne, pitome, zelene i bistrim rijekama natapane krajeve, tako slične njihovoj pradomovini?

Ustrojstvo društvene zajednice upravo se tu sačuvalo najduže u starim "bratstvima slobodnih plemenitih ljudi", kao i uspomena na negdašnje županije podgorsku, goričku i gorsku na tim prostorima (Laszowski, 1899; Lopašić, 1895). Hrvatski puk tu je živio svojim ustaljenim ritmom sve do turskih provala, kad u 15. i 16. st. nagruše bjegunci i kad se ranija slika naroda pomutila, a u takvim nepovoljnim povijesnim uvjetima prekinulo se sudjelovanje puka u razvoju kulturnih razdoblja koja su slijedila. To je odgovor, koji možemo dati na postavljeno pitanje.

Pa ipak, upravo je taj kraj dao i izuzetnih ličnosti duha, uma i srca. Spomenimo samo troje među njima. Prvi je Juraj Križanić, rođen blizu Ribnika 1618., poginuo u obrani Beča za opsade Turaka 1683. Cijeli je svoj mukotrpan život proveo na prostranstvima Europe i Sibira, a ogroman umni rad posvetio općeslavenskim jezikoslovnim pitanjima i političkim neostvarivim nadama. Njegova ličnost i rad još i danas zaokupljaju pažnju vrhunskih istraživača. Drugi je velikan našeg vremena, kardinal Alojzije Stepinac, rođen u Krašiću 1898., nadbiskup zagrebački, osuđen od komunističkih vlasti 1946., umro u zatočeništvu u svom rodnom mjestu 1960. Kao čovjek nepokolebiva duha i čiste savjesti, uzorom je za ustrajanje u moralnim vrednotama našeg svijeta, uzdrmanog upravo u tim temeljnim stavovima. Dodajmo njima i treću ličnost s tih prostora, krhku, nesretnu, gluhoćom pogođenu slikaricu Slavu Raškaj iz Ozlja (1877.-1906.), koja je svoj duboki doživljaj toga kraja pretočila u treperave, svjetlom zalite, neponovljive akvarele.

U tim odabranim ličnostima sažeti su um, duh, srce, mudrost, vjera i ljepota hrvatskog naroda iz kojeg su izrasli i kojemu će, uz mnoge druge, dati snage, da nadvlada sve strahote nevremena, što ga mora izdržati u svojoj tako krvavo stečenoj slobodi.

LITERATURA

Bakrač, Ivanka: *Narodna nošnja Kupinca*, Zagreb, 1986.

Barac, V. i B. Finka: O prikupskim govorima oko Vukove Gorice, *Ljetopis JAZU* 71, Zagreb, 1966, str. 315-323.

Boucher, F.: *Histoire du costume*, Paris, 1965.

Brabec, I.: Izvještaj o istraživanju govora u Pokuplju, *Ljetopis JAZU* 65, Zagreb, 1961, str. 321-330.

***: Sjeveroistočni ikavci, *Ljetopis JAZU* 71, Zagreb, 1966, str. 325-334.

Dictionnaire Archéologique, Paris, 1963.

- Eckhel, Nerina: Jalba - tehnika pletenja ženskih kapica, *Etnološka tribina* 9, Zagreb, 1986, str. 67-77.
- ***: Uzgoj i obrada tekstilnih sirovina, u: *Čarolija niti, Vještina narodnog tkanja u Jugoslaviji*, Zagreb, 1988, str. 25-40.
- Enciklopedija Jugoslavije* 2, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1982.
- Fučić, Branko: *Istarske freske*, Zagreb, 1963.
- Gunda, V. (B.): Prastary spôsob pradenia nití u Slovakov, *Narodopisny sbornik* 4 (4), Turč. Sv. Martin, 1943.
- Haberlandt, M. i A. Haberlandt: *Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur*, Stuttgart, 1928.
- Hrvatska enciklopedija* III, Zagreb, 1942.
- Kollár, J.: *Cestopis do horni Italie*, Pesta, 1843.
- Körbler, J. i P. Frank: Der Spinnerinenkrebs, *Oncologia* VIII (4), Basel-New York, 1955.
- Laszowski, E.: Stara hrvatska županija podgorska, *Rad JAZU* 138, Zagreb, 1899.
- Lopašić, Radoslav: *Oko Kupe i Korane*, Zagreb, 1895.
- Magnus, Olaus: *Historia de gentibus septentrionalibus*, Romae, 1555 (njemačko izdanje Basel, 1567, knj. II).
- Mützel, H.: *Vom Lendenschurz zur Modetracht*, München, 1925.
- Nemcová, B.: *Národní bachorky a povesti*, 1898.
- Niederle, L.: *Život starych Slovanu* III/1, Prag, 1921.
- Radauš-Ribarčić, Jelka: *Narodne nošnje Hrvatske*, Zagreb, 1975.
- ***: O tekstilnom rukotvorstvu na tlu Jugoslavije kroz vjekove, u: *Čarolijaniti, Vještina narodnog tkanja u Jugoslaviji*, Zagreb, 1988, str. 13-24.
- Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, Strassburg, 1901.
- Rožić, Vatroslav: Prigorje, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena JAZU* XII, Zagreb, 1907, str. 161-297.
- Schömer, R.: "Geanmaul" und "Maulauf", *Wiener Zeitschrift für Volkskunde* XXXI, Wien, 1926, str. 6-9.
- Voraček, J.: Báčorka "Lesni ženka" od Boženy Nemcove, *Česki lid* IV, 1949.

SPINNING WITHOUT DISTAFF IN NORTHWESTERN CROATIA

Summary

The author presents data that she gathered in 1965 in northwestern Croatia, in the territory watered by the river Kupa and its affluents Dobra, Mrežnica, and Korana, all the way to the river Kupčina and the southern slopes of Jaskansko prigorje and Vukomeričke gorice. In this area women were spinning until after the World War II in a very archaic manner. They used a spindle but not a distaff. They fixed the vegetable fiber, mostly flax, to the head and spun yarn from the flax using the left hand, disentangling it with fingers and teeth, spitting on it, and then passing it on to the spindle which they held in the right hand. While doing this they spat any impurity found in flax.

In this way of spinning lips form the thread, saliva moistens vegetable fiber, and teeth are an important element for without them a woman cannot make a thin and smooth thread. That is why those women who had lost their front teeth had to spin with a distaff. They stuck it in the bench or in the bed. They had to sit while working, they worked at night but needed light because they had to see whether the thread was flat. On the contrary, without a distaff they could spin outside the house, even in the dark, because they could feel the smoothness of the thread among lips.

Based on many fieldwork examples it is established that spinning *from the head* (*od glave*) is found only among autochthonous Croats in that area, while new Croatian and Serbian inhabitants, who after Turkish raids into Balkan peninsula settled this area between 15th and 17th centuries, do not know it.

The conclusion that this way of spinning is a heritage of Croats from the time of their migration to the South in the 7th century is substantiated by comparative data from Slovakia and Bohemia, Germany and Scandinavia.

Spinning *from the head* in this part of Croatia preserves in detail an elementary way of getting thread and we could hypothesize that it is a neolithic technological process of the European continent, pertaining especially to its northwestern part.

